

Foto: Ulf Palm/TT

Vården av skönlitteratur hälsosam för medicinare

Skönlitterärt läsande (och skrivande) har under många år diskuterats som komplement till utbildningar inom vårdområdet. I USA infördes skönlitteratur på schemat i medicinarutbildningen vid några universitet i slutet av 1980-talet, och i Sverige var Umeå 1993 först med att introducera skönlitteratur i grundutbildningen. Under första terminen läste alla läkarstudenter en skönlitterär bok. Syftet var att tidigt bibringa insikt om hur hälsovillkor relaterar till sociala och kulturella förhållanden [1]. Andra utbildningsorter har sedan följt exemplet. Så har t ex Linköping, Stockholm och Lund på olika sätt fört in humaniora i utbildningen [2-4].

Begreppet »medical humanities« (medicinsk humaniora), som präglades på 1990-talet, betecknar ett mångvetenskapligt område där främst litteratur, men också andra kulturformer, relateras till det medicinska fältet för att stödja utbildning och praktik. Särskilda kurser har utvecklats vid flera lärosäten, och utvecklingen stöds också av vetenskapliga publikationer som *Medical Humanities* och *Journal of Medical Humanities*. Där behandlas bland annat medicinsk praktik och etik i relation till utbildning, historia och kultur.

Läsning av skönlitteratur kan ge upplevelser och insikter som berikar möten och ökar mellanmännisklig förståelse. Motiven för skönlitterärt läsande kan vara flera och av varierande styrka. Klyftan mellan vetenskap och kultur påpekades av C P Snow i boken »The two cultures and the scientific revolution« [5]. Han var pessimistisk när det gällde möjligheten att utplåna skillnaden mellan naturvetare och humanister, men den kanadensiske läkaren och Oxfordprofessorn William Osler (1849–1919) framhöll redan på sin tid att klyftan måste överbryggas. Under senare år har argumenten varit många för att integrera nya kunskaper och ett vetenskapligt förhållningssätt i utbildningen via skönlitterär läsning. Det gäller inte minst inom det medicinska fältet där kommunikation, empati och helhetssyn är nödvändiga förutsättningar för god vårdkvalitet. Nya rön inom empirisk forskning [6] ger stöd för att skönlitterär läsning jämfört med annan läsning ökar förmågan att sätta sig in i andras känslor. Fenomenet

**TOMAS
TRANSTRÖMER**
fick 2011 års
Nobelpris i litte-
ratur för att han
»förtätade, ge-
nomlysta bilder
ger oss ny till-
gång till det
verkliga«. En av
hans tankvärda
haikuliknande
aforismer lyder:
»Mitt i skogen en
oväntad glänta/
som bara kan hit-
tas av den som
gått vilse.«
(Frimärksblocket
utgavs 2013.)

mättes som förmåga att tolka ansiktsuttryck. Den tänkbara förklaringen är att en skönlitterär text är mer oförutsägbare och nyskapande än andra texter, och att läsningen av skönlitteratur stimulerar kreativitet och tolkningsförmåga.

I Sverige finns det flera förespråkare och skribenter som på olika sätt arbetar för att ge kunskapsområdet litteratur och medicin ökad uppmärksamhet. Under hela 2000-talet har författaren Merete Mazzarella verkat för skönlitterära inslag i läkarutbildningen, och hon framstår som förgrundsperson och inspiratör inom detta område [7]. Mazzarella är också professor emeritus i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet samt hedersdoktor i medicin vid Uppsala universitet. I en understreckare i Svenska Dagbladet 2010 argumenterade hon för att undervisning i medicinsk humaniora helst bör ledas av litteraturvetare [8], eftersom litteraturvetare, i jämförelse med andra, kan ge »... långt fler nycklar till texterna, nycklar som är i högsta grad läkarrelevanta«. Ett bra exempel på en sådan ögonöppnare är Katarina Bernhardsson och hennes doktorsavhandling »Litterära besvär« [9]. Där ges många tankvärda ledtrådar till och tolkningsmöjligheter av innehållet i de sju böcker som avhandlas.

Merete Mazzarella understryker att skönlitterär läsning förbättrar den verbala förmågan och insikten om att medicinska besked bör ges med omtanke och varsam formulering. Hur många patienter har farit illa i vården till följd av obetänksamt och slarvigt språkbruk? I flera år har Mazzarella medverkat i skrivarkurser för svenska läkare. Många kursdeltagare återkommer år från år för att inspireras och vägledas i det som P C Jersild kallat »kreativt skrivande« [10]. Övning i sådant skrivande ger inte bara mer läsvärda och informativa texter, utan bidrar också till ökad självinsikt samt »tvingar till struktur i tankandet«.

Anders Palm, tidigare professor i litteraturvetenskap, numera seniorprofessor vid medicinska fakulteten, Lunds universitet, har medverkat till utvecklingen av medicinsk humaniora bland annat genom att starta en litteraturkurs för medicinstuderande mot slutet av utbildningen. Han har också påtalat betydelsen av de nya perspektiv som uppkommer i samband med skönlitterär läsning [4].

Några skäl för läkaren att ta pulsen på skönlitteraturen

- Ökad förmåga att lyssna och kommunicera, narrativ förståelse – ökad förståelse för livsberättelsen
- Fokus på mötet och samtalet och därmed livshistorien
- Ökad nyansering av upplevelsen av verkligheten
- Bättre människokunskap – ökad empati
- Bidrag till personlig utveckling – mognad
- Komplettering av biologisk kunskap med ett kvalitativt, holistiskt perspektiv
- Ökad reflektionsförmåga – att stanna upp i nya situationer
- Förståelse för genus-, jämställdhets- och etniska perspektiv
- Kunskap om medicinska och sociala förhållanden i ett historiskt perspektiv
- Bidrag till diskussionsunderlag i samtal med kollegor och andra i vårdteamet
- Förståelse för den »existentiella anatomin«. Insikt i etiska frågor och dilemman
- Återhämtning – »påfyllning av själen«

Christer Petersson, distriktsläkare och forskare i Växjö, har i flera artiklar i Läkartidningen [11] och i en av sina böcker, »Allmänmedicinens vardag«, berört området litteratur och läkekonst med utgångspunkt i mötet mellan patient och behandlare. Han har med stor beläsenhet som grund bland annat pekat på betydelsen av personlig utveckling och litteraturens möjlighet att skapa helhetssyn och inlevelse.

I en avhandling 2010 [12] gjorde läkaren Rolf Ahlén, numera docent i medicinsk humaniora vid Karlstads universitet, en ambitiös genomgång av skälen till läsning för läkare. Han fokuserar på frågan om skönlitterär läsning kan påverka möten och kliniska färdigheter och konstaterar att så tycks vara fallet, även om det är svårt att belägga empiriskt.

År 2004 publicerade Leif Alsheimer boken »Bildningsresan« [13]. Den redovisade arbetet med ett »Core curriculum« – en kurs där skönlitterär och filosofisk läsning integrerades i utbildningen vid Internationella handelshögskolan i Jönköping. Målet var att utveckla språk och bildning hos studenterna för att ge stöd till egen utveckling, ökad empati samt förståelse för tillvarons komplexitet. Högskoleverkets utvärdering av kurserna talade för att studenterna utvecklat sin förmåga till kritisk värdering och att se sammanhang. I läkarutbildningen i Malmö och Lund har skönlitteratur också använts för att utveckla examinationsformerna genom att låta gestalter ur skönlitterära verk utgöra bakgrund för fallbeskrivningar och frågeställningar [14].

Vid Högskolan Kristianstad förekommer i dag inslag av skönlitterär läsning i ett flertal kurser inom hälsoområdet. Så får till exempel blivande folkhälsovetare läsa ett antal romaner vilkas innehåll sedan analyseras och diskuteras ur olika aspekter. Beroende på kursens inriktning kan det röra sig om samhälls- och hälso-utveckling, sociala förhållanden, levnadsvanor samt frågor kring genus och etik. Erfarenheterna från kursutvärderingar och intervjuer med studenter är goda, och många studenter vittnar om ett ökat läsnestresse även efter avslutad kurs.

Vad man ska läsa blir kanske mest en fråga om personliga preferenser. Det viktiga är att man med öp-

KANADENSAREN WILLIAM OSLER

(1849–1919), in-
vårtesmedicinare
och lysande klini-
ker, var tidigt ute
när det gällde att
betona att klyftan
mellan vad som
senare kommit att
kallas »de två kulturerna«
behövde överbryggas: »De så kallade humanisterna kan för lite naturvetenskap och naturvetenskapen lider av en sorglig brist på humaniora. Framför allt var Osler orolig för att naturvetenskapen skulle tränga sig in i relationen mellan enskilda patienter och deras läkare.« Ovanstående skriver Merete Mazzarella i en understreckare i SvD 2010 [8]. Frimärke utgivet i Kanada 1969 till 50-årsminnet av hans död.

HJALMAR SÖDERBERG (1869–1941) engagerar fortfarande läsare över hela världen. Ett av hans mästerverk är »Doktor Glas« som utgavs 1905. Den belyser ett flertal väsentliga livsfrågor och etiska problem. (Frimärket utgavs 1969.)

■ EXEMPEL PÅ LÄSVÄRDA PATOGRAFIER

Anders Paulrud: »Fjärilen i min hjärna« (hjärntumör)
Ulla-Carin Lindquist: »Ro utan åror« (ALS)
Ann Heberlein: »Jag vill inte dö, jag vill bara inte leva« (bipolär sjukdom)
Kristian Gidlund: »I kroppen min« (ventrikelcancer)
Peter Noll: »Den utmätta tiden« (urinblåscancer)
Ulla Isaksson: »Boken om E« (Alzheimers sjukdom)

■ BOKTIPS FRÅN HÖGSKOLAN TILL FOLKHÄLSOVETARE

PC Jersild: »En gammal kärlek«
Torbjörn Flygt: »Underdog« och uppföljaren »Outsider«
Kerstin Thorvall: »När man skjuter arbetare«
Åsa Linderborg: »Mig äger ingen«
Nevil Shute: »Fem svarta höns«
Moa Martinsson: »Mor gifter sig«
Per Anders Fogelström: »Mina drömmars stad«
Marianne Fredriksson: »Anna, Hanna och Johanna«

(Exempel på rekommenderad läsning under folkhälsoutbildningen vid Högskolan Kristianstad)

pet sinne träder in i litteraturens förlovade land och reflekterar över vad detta ger för erfarenheter. Vi kan vittna om både mersmak och berikande beroende. I undervisningssituationen bör valen naturligtvis relatera till kursens mål och innehåll, även om frihetsgraderna kan vara stora. Biografier, och inte minst patografier (självupplevd sjukdomsskildring) kan också försvara sin plats. På senare tid har antalet patografier ökat, inte minst genom en omfattande publicering på internetbloggar men också i bokform. Författandet är då oftast en del i en egen bearbetning av sjukdom och död men kan också ge läsare värdefulla inblickar i sjukdomsupplevelser och existentiella problem.

Flera lärosäten har på sina hemsidor förslag om lämplig litteratur för en bildningsresa. Vi har goda erfarenheter av att använda de böcker som finns samlade (se ruta ovan) samt de som finns på Svensk reumatologisk förenings hemsida under rubriken »Skönlitterär kanon« [15]. Ett exempel på en bok som finns upptagen i denna kanon, liksom i flera andra, är Hjalmar Söderbergs »Doktor Glas«.

Vår erfarenhet är att frågan »Kan skönlitteratur bidra till lärande och fördjupning i medicinska utbildningar?« kan besvaras med ett otvetydigt »Ja«. Många kan vittna om skönlitteraturens betydelse, och aktuell forskning bekräftar positiva effekter. Vi uppmanar studierektorer som ännu inte har provat på att inkludera skönlitterära inslag i läkarutbildningen att göra så. Det är ett spännande sätt att skaffa sig erfarenhet av att låta studenterna påbörja en »bildningsresa«.

Ingemar Andersson,
allmänläkare, biträdande professor,
Högskolan Kristianstad
ingemar.andersson@hkr.se

Ido Leden
senior överläkare, Centralsjukhuset, Kristianstad

LÄS MER Fullständig referenslista Läkartidningen.se